Tekoälyaika vaatii Perhe 2.0

Pohjoismainen hyvinvointivaltio rakennettiin työssäkäyvän perheen ympärille. Jos tekoäly muuttaa työn asemaa yhteiskunnassa, myös hyvinvointivaltion perustaa on ajateltava uudelleen. Yllättävä lähtökohta seuraavalle suurelle uudistukselle saattaa löytyä urheiluseuroista.

Juha Hedman

Tekoälystä käydyssä keskustelussa on jotakin kummallista. Olemme valmiita kuvittelemaan tulevaisuuden, jossa koneet tekevät suuren osan ihmisten nykyisistä töistä, mutta paljon vaikeampaa meidän on kuvitella yhteiskuntaa, jonka instituutiot eivät enää rakentuisikaan samalla tavoin palkkatyön ympärille.

Pohdimme, mitä ammatteja tekoäly korvaa, kuinka paljon tuottavuus kasvaa ja miten teknologian synnyttämä vauraus jaetaan. Harvemmin kysymme, mitä tapahtuu niille sosiaalisille suhteille, joiden varassa moderni yhteiskunta on rakentunut. Jos työn merkitys ihmisten ajankäytön, toimeentulon ja identiteetin järjestäjänä muuttuu, millaisiin instituutioihin yhteinen elämämme tulevaisuudessa kiinnittyy?

Taloustieteilijä Daron Acemoglun tekoälyä koskeva huoli on tässä suhteessa kiinnostavampi kuin monet teknologiset uhkakuvat. Acemoglu ei ensisijaisesti kysy, milloin koneista tulee ihmistä älykkäämpiä. Hän kysyy, kenen tarkoituksia varten teknologiaa kehitetään ja millaiseksi yhteiskunnaksi sen seurauksena muutumme.

Yhdessä Simon Johnsonin kanssa kirjoittamassaan teoksessa *Power and Progress* (2023) Acemoglu muistuttaa, ettei teknologinen edistys ole automaattisesti merkinnyt yhteiskunnallista edistystä. Tuottavuuden kasvu ei ole itsestään taannut hyvinvoinnin laajaa jakautumista. Teollistumisen historia osoittaa, että teknologian tuottamien hyötyjen jakaminen on edellyttänyt myös työelämän instituutioiden, kansalaisjärjestäytymisen ja demokraattisen päätöksenteon uudistumista.

Tekoäly voidaan suunnata täydentämään ihmisten osaamista ja avaamaan uusia mahdollisuuksia. Sitä voidaan kuitenkin käyttää myös ihmistyön korvaamiseen, työntekijöiden neuvotteluaseman heikentämiseen ja taloudellisen vallan keskittämiseen. Teknologia ei ratkaise tätä valintaa puolestamme.

Mutta kysymys ulottuu vielä syvemmälle. Vaikka tekoälystä syntyvät taloudelliset hyödyt onnistuttaisiin jakamaan oikeudenmukaisesti, emme olisi vielä ratkaisseet sitä, miten ihmiset löytävät merkityksellisiä tehtäviä, rakentavat keskinäistä luottamusta ja osallistuvat yhteisen tulevaisuutensa muodostamiseen.

Tämän ymmärtämiseksi on palattava siihen, miten nykyinen hyvinvointiyhteiskunta syntyi.

Koulutuksen ja teknologian pitkä kilpailu

Taloustieteilijät Claudia Goldin ja Lawrence Katz kuvasivat teoksessaan *The Race between Education and Technology* (2008) modernin taloushistorian pitkänä kilpailuna koulutuksen ja teknologisen kehityksen välillä.

Teknologian kehitys synnytti uusia osaamisvaatimuksia, joihin yhteiskunnat vastasivat laajentamalla koulutusta. Kun koulutuksen tarjonta pysyi teknologisen muutoksen tahdissa, sen hyödyt saattoivat jakautua laajemmalle. Kun koulutuksen kehitys jäi jälkeen, osaamiseen perustuvat palkkaerot kasvoivat ja taloudellinen eriarvoisuus vahvistui.

Goldinin ja Katzin kuvaama kilpailu auttaa ymmärtämään, miksi inhimillisen pääoman kehittämisestä tuli yksi modernin yhteiskuntapolitiikan keskeisistä tehtävistä. Koulutuksen laajentaminen ei ollut vain yksilöiden investointipäätösten summa. Se oli valtava institutionaalinen saavutus, jonka toteuttaminen edellytti julkisia investointeja, poliittisia valintoja ja uudenlaista käsitystä kansalaisten oikeuksista ja mahdollisuuksista.

Tämä kehitys muutti myös ihmisten käsitystä hyvästä elämästä. Koulutuksesta tuli väylä työmarkkinoille, työstä toimeentulon ja yhteiskunnallisen aseman perusta ja ammatillisesta osaamisesta yksi yksilön tärkeimmistä voimavaroista. Samalla yhteiskunnallinen menestys alettiin ymmärtää yhä vahvemmin ihmisten osaamisen ja sen taloudellisen tuottavuuden kautta.

Koulutuksen rinnalla muuttui kuitenkin toinen, vähintään yhtä tärkeä instituutio: perhe.

Jody Heymann ja Christopher Beem tarkastelivat teoksessaan *Unfinished Work* (2005), millaisia jännitteitä työn, perhe-elämän ja demokraattisen osallistumisen yhteensovittamiseen liittyy. Työssäkäyvän perheen ongelma ei palaudu siihen, kuinka tehokkaasti vanhemmat onnistuvat järjestämään arkensa. Kysymys on siitä, millaiset yhteiskunnalliset edellytykset mahdollistavat samanaikaisesti työnteon, lasten kasvattamisen, läheisistä huolehtimisen ja täysivaltaisen osallistumisen demokraattiseen yhteiskuntaan.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio tarjosi tähän historiallisen vastauksen. Julkinen varhaiskasvatus, koulutus, terveydenhuolto ja sosiaaliturva kevensivät perheiden hoivavastuuta ja mahdollistivat laajan osallistumisen palkkatyöhön. Erityisesti naisten työssäkäynnin laajeneminen muutti sekä taloutta että perheiden asemaa.

Ratkaisu on ollut monessa suhteessa menestyksekäs. Samalla se on kuitenkin vahvistanut yhteiskuntapoliittista ajattelutapaa, jossa työssäkäyvä perhe muodostaa hyvinvointivaltion arkisen perustan. Julkisten instituutioiden tehtävänä on tukea perheiden toimintakykyä, mahdollistaa työssäkäynti ja turvata toimeentulo silloin, kun työ ei siihen riitä.

Juuri tämän järjestelyn tekoäly saattaa tehdä uudelleen neuvoteltavaksi.

Emme vielä tiedä, missä määrin tekoäly vähentää ihmistyön kokonaiskysyntää, muuttaa ammattien sisältöä tai synnyttää uusia tehtäviä. Historia varoittaa yksinkertaisista ennusteista. Silti on perusteltua kysyä, voiko koulutuksen jatkuva laajentaminen yksin säilyä riittävänä yhteiskunnallisena vastauksena teknologiseen muutokseen, joka ulottuu yhä useampiin korkeaa koulutusta edellyttäviin tehtäviin.

Jos työn sisältö ja asema muuttuvat olennaisesti, meidän on arvioitava uudelleen myös niitä instituutioita, joiden varassa ihmiset ovat tottuneet järjestämään elämänsä.

Kuka pitää kylän koossa?

Eurooppalaiset yhteiskunnat ovat ratkaisseet yhteenkuuluvuuden ja keskinäisen vastuun kysymyksiä eri tavoin. Etelä-Euroopassa perheellä ja sukulaisuusverkostoilla on perinteisesti ollut vahva asema paitsi läheisten huolenpidossa myös sosiaalisten suhteiden ja sukupolvien välisen jatkuvuuden ylläpitämisessä. Pohjoismaissa perheen rinnalle on kehittynyt toisenlainen institutionaalinen järjestys, jossa paikalliset yhteisöt, yhdistykset ja julkiset palvelut ovat kantaneet huomattavan osan yhteiselämän järjestämisestä.

Kyse on historiallisista painotuseroista, ei kahdesta toisensa poissulkevasta kulttuurista. Mutta eron avulla voidaan nähdä jotakin olennaista pohjoismaisen yhteiskunnan kehityksestä.

Sitä voisi kuvata perheen ja kylän väliseksi työnjaoksi.

Kylä ei tässä tarkoita vain maantieteellistä asuinpaikkaa, vaan ihmisten kykyä järjestää yhteistä elämäänsä, huolehtia toisistaan ja ylläpitää suhteita, jotka eivät perustu sukulaisuuteen tai taloudelliseen vaihtoon. Kylässä ihmiset eivät ole toisilleen vain asiakkaita, palveluntuottajia tai saman hallinnon alaisia kansalaisia. He ovat myös keskenään riippuvaisia toimijoita, joiden on löydettävä tapoja elää ja toimia yhdessä.

Modernisaatio on muuttanut tämän järjestelyn perusteita. Kaupungistuminen, työelämän erikoistuminen ja julkisten palvelujen laajeneminen ovat vähitellen irrottaneet monia arkisia tehtäviä paikallisista yhteisöistä. Hoiva, kasvatus, koulutus ja hyvinvoinnin turvaaminen ovat siirtyneet yhä enemmän ammatillisesti organisoitujen instituutioiden vastuulle.

Muutos on tuonut valtavia edistysaskelia ihmisten hyvinvointiin ja yhdenvertaisuuteen. Samalla se on muuttanut niitä tilanteita, joissa ihmiset oppivat toimimaan yhdessä oman kotitaloutensa ulkopuolella.

Mitä kylästä on tämän kehityksen jälkeen jäljellä?

Yksi kiinnostavimmista vastauksista löytyy urheiluseuroista.

Niiden verkosto ulottuu laajasti Suomen eri puolille, ja niiden toiminnassa kohtaavat edelleen lapset, vanhemmat, valmentajat, vapaaehtoiset ja useat sukupolvet. Seura on monessa

paikassa yksi harvoista jäljellä olevista instituutioista, joissa ihmiset järjestävät pitkäkestoista yhteistoimintaa vapaaehtoisesti ja omista lähtökohdistaan.

Urheiluseurat eivät tietenkään ole ainoita tällaisia yhteisöjä. Myös muut yhdistykset, vapaaehtoisjärjestöt ja paikalliset verkostot ylläpitävät yhteiselämän edellytyksiä. Urheiluseurojen erityinen kiinnostavuus liittyy kuitenkin niiden alueelliseen ulottuvuuteen, sukupolvien välisiin suhteisiin ja siihen, kuinka kiinteästi niiden toiminta kytkeytyy perheiden arkeen.

Seura ei vain järjestä harrastuksia. Se ylläpitää paikallista kykyä toimia yhdessä.

Tästä syntyy Perhe 2.0 ajatus.

Jos pohjoismaisen hyvinvointivaltion suuri historiallinen saavutus oli vapauttaa perhe monista sellaisista velvollisuuksista, jotka aikaisemmin rajoittivat yksilöiden mahdollisuuksia, sen seuraava tehtävä voisi olla vahvistaa niitä perheen ulkopuolisia yhteisöjä, joiden varassa ihmiset voivat rakentaa yhteenkuuluvuutta ja keskinäistä vastuuta.

Perhe 2.0 ei tarkoita uutta juridista perhemallia, menneisyyden kylän palauttamista eikä julkisten palvelujen korvaamista vapaaehtoistyöllä. Se tarkoittaa yhteiskuntapolitiikkaa, joka tunnistaa perheen ulkopuolisten, pitkäkestoisten yhteisösuhteiden merkityksen ihmisten toimintakyvylle.

Mutta miksi kutsua tätä Perhe 2.0 eikä Hyvinvointivaltio 2.0?

Vastaus liittyy epävarmuuteen.

Miksi ei Hyvinvointivaltio 2.0?

Pohjoismaisen hyvinvointivaltion suuri saavutus on ollut inhimillisen turvattomuuden vähentäminen. Se on rakentanut järjestelmiä, joiden tehtävänä on suojata ihmisiä sairauden, työttömyyden, vanhuuden ja muiden elämän epävarmuuksien seurauksilta.

Tämä on ollut valtava yhteiskunnallinen edistysaskel. Siitä ei ole syytä luopua.

Mutta kaikkea epävarmuutta ei voida eikä pidä poistaa.

Filosofi John Dewey kritisoi teoksessaan *The Quest for Certainty* (1929) pyrkimystä löytää muuttumattomia varmuuksia maailmassa, jossa inhimillinen toiminta tapahtuu väistämättä epävarmoissa olosuhteissa. Deweyn pragmatismissa tiedon tehtävä ei ole vapauttaa ihmistä kaikesta epävarmuudesta vaan auttaa häntä tutkimaan muuttuvia tilanteita, kokeilemaan ratkaisuja ja arvioimaan niiden seurauksia.

Epävarmuus ei siis ole vain puute, joka odottaa poistamistaan. Se on myös toiminnan ja oppimisen lähtökohta.

Julkisille instituutioille epävarmuus näyttäytyy usein riskinä, jota on hallittava. Tämä on monessa tilanteessa välttämätöntä. Terveydenhuollon, koulutuksen ja sosiaaliturvan on

kyettävä tarjoamaan ennakoitavia ja yhdenvertaisia palveluja. Niiden tehtävänä ei ole tehdä ihmisten elämästä tarpeettoman epävarmaa.

Vapaaehtoisissa yhteisöissä epävarmuus on kuitenkin toisenlaisessa asemassa. Se ei ole poikkeama toiminnan normaalista kulusta, vaan osa sen perustaa.

Urheiluseurassa kukaan ei voi taata, että vapaaehtoiset jatkavat tehtävissään, valmentajat onnistuvat, vanhemmat sitoutuvat tai yhteisesti asetetut tavoitteet toteutuvat. Toiminta perustuu ihmisiin, joiden osallistumista ei voida määrätä ja joiden välisiä suhteita ei voida hallita täydellisesti.

Urheilussa epävarmuus on lisäksi itse toiminnan olennainen ominaisuus. Kilpailun lopputulosta ei tunneta etukäteen, eikä hyväkään valmistautuminen takaa onnistumista.

Silti monet yhteisöt kykenevät säilymään ja uudistumaan. Ne ovat oppineet elämään epävarmuuden kanssa.

Tässä on jotakin, mitä nykyinen yhteiskuntapolitiikka ei riittävästi tunnista.

Kun epävarmuutta ei voida poistaa, ihmiset joutuvat turvautumaan toisiinsa. Heidän on tunnistettava omat rajansa, sovitettava yhteen erilaisia näkökulmia ja etsittävä ratkaisuja, joita kukaan ei olisi kyennyt tuottamaan yksin.

Epävarmuus voi tällöin tehdä näkyväksi haavoittuvuuden. Haavoittuvuus puolestaan voi avata mahdollisuuden keskinäiseen luottamukseen ja vastavuoroisuuteen. Kun yhteisö joutuu kohtaamaan uusia tilanteita, se tarvitsee luovuutta. Ja kun ihmiset toimivat yhdessä, heidän erilaiset lahjakkuutensa voivat tulla esiin tavoilla, joita ei olisi voitu ennakoida heidän yksilöllisistä ominaisuuksistaan.

Epävarmuus ei tietenkään aina synnytä luovuutta tai yhteenkuuluvuutta. Se voi myös uuvuttaa, hajottaa ja sulkea ihmisiä ulkopuolelle. Juuri siksi yhteisöjen toimintakyvyllä on merkitystä: niiden on opittava erottamaan hedelmällinen epävarmuus sellaisesta turvattomuudesta, joka estää ihmisiä osallistumasta.

Kutsun tätä epävarmuuden keskellä syntyvää, suhteisiin perustuvaa toimintakykyä yhteisöälyksi.

Yhteisööly – tekoälyajan unohdettu voimavara

Yhteisööly ei tarkoita yksilöiden älykkyyden tai osaamisen summaa. Se ei myöskään ole vain kollektiivista ongelmanratkaisua, jossa joukko ihmisiä tuottaa yhdessä paremman vastauksen kuin kukaan heistä yksin.

Yhteisööly tarkoittaa ihmisten välisissä suhteissa syntyvää kykyä kohdata epävarmuutta, tunnistaa uusia mahdollisuuksia ja uudistaa yhteistä toimintaa.

Sen erityisyys on siinä, etteivät toiminnan tavoitteet, mahdollisuudet tai edes käsitys ratkaistavasta ongelmasta ole välttämättä ennalta annettuja. Ne voivat muuttua yhteisen toiminnan kuluessa.

Tämä on sukua Deweyn käsitykselle tutkivasta toiminnasta. Kun ihmiset kohtaavat ongelmallisen tilanteen, he eivät vain sovella siihen valmista tietoa. He joutuvat muodostamaan käsityksen tilanteesta, kokeilemaan vaihtoehtoja ja muuttamaan omaa toimintaansa havaintojensa perusteella.

Yhteisöissä tämä tapahtuu suhteissa, joissa ihmiset ovat riippuvaisia toisistaan.

Haavoittuvuus ei ole silloin pelkkä yksilön heikkous, vaan mahdollisuus tunnistaa keskinäinen riippuvuus. Luovuus ei ole vain yksilön kyky keksiä jotakin uutta, vaan se voi syntyä erilaisten kokemusten ja näkökulmien kohtaamisesta. Lahjakkuus puolestaan ei ole vain ihmisessä valmiina oleva ominaisuus, vaan myös yhteisön kyky tunnistaa, mahdollistaa ja kehittää erilaisia potentiaaleja.

Yhteisö voi tukahduttaa lahjakkuuden, mutta se voi myös tehdä näkyväksi sellaista lahjakkuutta, jota kukaan ei olisi osannut etsiä.

Tämä tekee yhteisöälystä tekoälyaikana erityisen kiinnostavaa.

Tekoäly kykenee jo käsittelemään valtavia tietomääriä, tuottamaan uusia ehdotuksia ja tukemaan luovaa ongelmanratkaisua. Ei ole perusteltua väittää, etteikö tekoäly voisi olla luova tai käsitellä epävarmuutta.

Mutta tekoäly ei elä yhteisön jäsenenä niiden seurausten kanssa, joita yhteiset päätökset tuottavat. Se ei kanna vastavuoroista vastuuta toisista ihmisistä samalla tavoin kuin vanhempi, valmentaja, vapaaehtoinen tai yhteisön jäsen, jonka oma elämä kietoutuu muiden elämään.

Tässä mielessä haavoittuvuus, luovuus ja lahjakkuus ovat tekoälyn kiinnostavia vastavoimia. Niiden merkitys ei perustu vain siihen, että ihmiset suorittaisivat tietyt tehtävät koneita paremmin, vaan siihen, että ne elävät ja hengittävät yhteisön suhteissa.

Yhteisöälyn kehittäminen ei siis tarkoita ihmisten kouluttamista kilpailemaan tekoälyn kanssa. Se tarkoittaa sellaisten inhimillisten toimintakykyjen tunnistamista ja vahvistamista, joiden merkitystä ei voida palauttaa yksilön tuottavuuteen.

Juuri siksi Perhe 2.0 ei voi alkaa hallinnollisesta uudistuksesta.

Hyvinvointivaltio voi luoda turvallisuutta ja vahvistaa yhteisöjen toimintaedellytyksiä. Se ei kuitenkaan voi määrätä yhteisöälyä syntymään. Yhteisöäly rakentuu ihmisten omassa yhteistoiminnassa, jossa he joutuvat ottamaan vastuuta myös sellaisista asioista, joiden lopputulosta he eivät voi ennalta tietää.

Mitä urheiluseura tietää yhteiselämästä?

Urheiluseura ei ole perhe eikä julkinen palveluorganisaatio. Se on vapaaehtoiseen järjestäytymiseen perustuva yhteisö, jonka toiminta rakentuu jäsenten yhteisten pyrkimysten ympärille.

Seuratoiminnassa kohtaavat lapset, vanhemmat, valmentajat, vapaaehtoiset, työntekijät ja usein myös useat sukupolvet. Lapsen harrastuksen jatkuvuus, vanhempien sitoutuminen, valmentajien osaaminen, vapaaehtoisten jaksaminen ja seuran taloudellinen selviytyminen riippuvat lukemattomista suhteista, joita mikään yksittäinen toimija ei täysin hallitse.

Seura joutuu jatkuvasti sovittamaan yhteen erilaisia tavoitteita ja odotuksia. Se ei voi vain määrätä jäseniään toimimaan yhdessä, vaan sen on rakennettava yhteistoiminnan edellytyksiä omassa arjessaan.

Filosofi John Deweyn pragmatistisessa ajattelussa demokratia ei ole pelkä stä ä n poliittinen järjestelmä vaan yhteisen elämän muoto. Ihmiset oppivat toimimaan yhdessä kohtaamalla ongelmia, jakamalla kokemuksia ja arvioimalla toimintansa seurauksia. Demokraattisen yhteiskunnan toimintakyky riippuu myös siitä, millaisia valmiuksia ihmisillä on osallistua yhteisten asioiden ratkaisemiseen.

Urheiluseura tarjoaa kiinnostavan ympäristön tämän ajatuksen tarkastelemiseen. Sen toiminta rakentuu jatkuvasti yhteisten tavoitteiden, erilaisten roolien ja muuttuvien tilanteiden varaan. Seuratoiminta ei kuitenkaan ole automaattisesti demokraattista tai yhteisöllisesti onnistunutta. Urheilussa esiintyy myös ulossulkemista, eriarvoisuutta, vallankäyttöä ja keskinäistä epäluottamusta.

Juuri siksi yhteisöllisyys ei voi olla pelkkä juhlapuheissa toistuva seuratoiminnan ominaisuus. Sitä on voitava tutkia ja kehittää.

Olemme viime vuosina tarkastelleet tätä kysymystä yhteisöosaamisen käsitteen avulla. Timo Räikkösen kanssa julkaisemassamme tutkimuksessa yhteisöosaaminen kytkeytyy yhteiseen toimintaympäristöön ja yhteenkuuluvuuden kokemukseen. Keskeistä on, miten yhteisön jäsenet osallistuvat toimintaan, muodostavat tavoitteita, arvioivat omaa toimintaansa kriittisesti ja rakentavat yhteisymmärrystä.

Yhteisön toimintakyky ei palaudu jäsenmäärään, taloudellisiin resursseihin tai yksittäisten ihmisten ominaisuuksiin. Se syntyy toimijoiden välisissä suhteissa.

Erityisen kiinnostavia ovat seurat, jotka ovat osoittaneet kykenevänsä selviytymään muuttuvista olosuhteista ja samalla uudistamaan toimintaansa. Resilienssi ei tällöin tarkoita vain organisaation hengissä pysymistä, vaan kykyä järjestää uudelleen suhteita, tehtäviä ja yhteisiä tavoitteita menettämättä toiminnan jatkuvuutta.

Tällainen osaaminen saattaa osoittautua tekoälyaikana paljon tärkeämmäksi kuin olemme tottuneet ajattelemaan. Teknologia voi suorittaa yhä useampia tehtäviä, mutta ihmisten

yhteisen toiminnan ongelmat eivät sen vuoksi katoa. Pikemminkin kysymykset luottamuksesta, vastuusta, osallistumisesta ja yhteisten tavoitteiden muodostamisesta voivat saada uudenlaista painoarvoa.

Suomen suurin dokumentoimaton kansanliike

Tässä tulemme suomalaisen urheilupolitiikan merkilliseen ristiriitaan.

Urheiluseuratoiminta on yksi Suomen laajimmista kansalaisyhteiskunnan toimintamuodoista. Se kokoaa yhteen valtavan määrän ihmisiä, sukupolvia ja paikallisia yhteisöjä. Silti tiedämme yllättävän vähän siitä, miten nämä yhteisöt tosiasiassa toimivat, millaisia voimavaroja niillä on ja miten ne kykenevät uudistumaan.

Urheilu on tässä mielessä Suomen suurin dokumentoimaton kansanliike.

Väite saattaa kuulostaa oudolta, sillä urheilusta kerätään runsaasti tietoa. Jäsenyyksiä ja harrastuksia rekisteröidään, kilpailutoimintaa tilastoidaan ja seurojen mielipiteitä kartoitetaan. Olympiakomitean Suomisport on laaja digitaalinen asiointiympäristö, jossa harrastamisen ja seuratoiminnan hallinnointi on keskeisessä asemassa. Seurakyselyt puolestaan tuottavat tietoa toimijoiden kokemuksista ja näkemyksistä.

Mutta harrastamisen hallinnointi ei ole sama asia kuin yhteisön toimintakyvyn ymmärtäminen.

Suomisportin kaltaiset järjestelmät voivat kertoa paljon siitä, mitä harrastetaan, missä toimitaan ja millaisia asiointitapahtumia järjestelmään kirjautuu. Seurakyselyt voivat puolestaan kuvata vastaajien näkemyksiä toiminnan olosuhteista. Näistä ei kuitenkaan sellaisenaan synny jatkuvaa, vertailukelpoista tietoa siitä, miten yhteisöt rakentavat yhteenkuuluvuutta, ratkaisevat ongelmiaan ja oppivat omasta toiminnastaan.

Seuroilta puuttuu edelleen luotettava kartta omasta toimintaympäristöstään ja toimiva kompassi, jonka avulla ne voisivat arvioida kehityksensä suuntaa.

Olemme viiden vuoden aikana sekä tunnistaneet resilienssiä osoittaneita seuroja että kuunnelleet laajemmin seurayhteisöjen kokemuksia ja välittäneet niistä syntynyttä tietoa liikunnan ja urheilun ylempiin rakenteisiin. Kokemus on ollut opettavainen, mutta samalla se on nostanut esiin vaikean kysymyksen. Vaikka yhteisöjen toiminnasta on saatavilla aiempaa monipuolisempaa tietoa, tämä ei ole vielä johtanut sellaisiin rakenteellisiin uudistuksiin, joita havaintojen perusteella näyttäisi tarvittavan.

Ongelma ei siis ole enää yksinomaan tiedon puutteessa. On kysyttävä myös, kykenevätkö yhteisöt ja niitä ympäröivät instituutiot oppimaan siitä, mitä on tullut näkyväksi.

Yhteisö voi tunnistaa ongelmansa mutta olla riippuvainen rakenteista, joita se ei itse voi muuttaa. Vastaavasti lajiliitot, rahoittajat ja julkinen hallinto voivat saada käyttöönsä tietoa,

jonka vakavasti ottaminen edellyttäisi niiden omien tavoitteiden, vastuiden ja toimintatapojen uudelleenarviointia.

Tiedon vastaanottaminen ja sen edellyttämien muutosten toteuttaminen ovat kaksi eri asiaa.

Kenelle yhteisöjen tieto kuuluu?

Ongelma on myös tietopoliittinen. Eurooppalainen tietosuojasääntely on perustellusti vahvistanut yksilöiden oikeuksia, mutta yhteisöjen mahdollisuudet hyödyntää vertailukelpoista tietoa ovat jääneet huomattavasti vähemmälle huomiolle. GDPR vaatimukset, niiden varovaiset tulkinnat ja toisistaan erilliset tietojärjestelmät voivat tehdä laajamittaisesta yhteisövertailusta käytännössä vaikeaa.

Tietosuoja ei sinänsä estä asianmukaisesti anonymisoitujen tietojen vertailua tai lainmukaisesti järjestettyä tutkimusta. Mutta yksilöiden tietosuojaa koskevien velvoitteiden rinnalle ei ole rakennettu riittävän toimivia institutionaalisia ratkaisuja sille, miten yhteisöt voisivat oppia toisiltaan vaarantamatta jäsentensä yksityisyyttä.

Tässä yhteydessä on syytä palauttaa mieleen taloustieteen nobelisti Elinor Ostromin tutkimukset yhteisten resurssien hallinnasta. Ostrom osoitti teoksessaan *Governing the Commons* (1990), ettei yhteisten voimavarojen kestävä käyttö välttämättä edellytä niiden yksityistämistä tai keskitettyä hallinnollista ohjausta. Paikalliset yhteisöt voivat itse kehittää toimivia sääntöjä, joiden varassa yhteisiä resursseja ylläpidetään, käytetään ja uudistetaan.

Ostromin tutkimusten erityinen merkitys oli siinä, että yhteisöt eivät näyttäytyneet vain hallinnan kohteina vaan kykenevinä rakentamaan omia hallintajärjestelmiään. Myöhemmin Ostrom tarkasteli yhdessä Charlotte Hessin kanssa myös tietoa yhteisenä resurssina. Teos *Understanding Knowledge as a Commons* (2007) avaa urheiluseuratoiminnalle kiinnostavan näkökulman.

Seurojen toiminnasta syntyy jatkuvasti tietoa, jonka arvo ei rajoitu yksittäiseen organisaatioon. Yhden yhteisön kokemukset voivat auttaa toista tunnistamaan omia vahvuuksiaan, ongelmiaan ja kehittämismahdollisuuksiaan. Tiedon yhteiskunnallinen arvo voi kasvaa, kun sitä voidaan vertailla, tulkita ja käyttää yhteisesti.

Mutta tällaisen yhteisen tietopääoman muodostuminen edellyttää sääntöjä, jotka turvaavat sekä yksilöiden oikeudet että yhteisöjen mahdollisuudet hyötyä itse tuottamastaan tiedosta. Ratkaisu ei välttämättä löydy uudesta keskitetystä tietovarannosta. Tarvitsemme yhteisesti sovittuja tiedon tuottamisen, käytön ja tulkinnan periaatteita, joissa yhteisöt itse osallistuvat niiden toimintaa koskevan tiedon hallintaan.

Ostromin myöhempi polyentrisen hallinnan ajattelu tarjoaa tähän tärkeän täydennyksen. Paikallinen omaehtoisuus ja kansallinen koordinaatio eivät sulje toisiaan pois. Yhteisöt voivat tehdä omia ratkaisujaan samalla, kun niiden välille rakennetaan vertailtavuutta, yhteistyötä ja

yhteisiä tiedonhallinnan periaatteita. Tämä olisi huomattavasti kunnianhimoisempi tavoite kuin uuden urheilun tietojärjestelmän perustaminen.

Kartta, kompassi ja arviointiekologia

Terveydenhuollossa ja koulutuksessa yhteiskunta on jo kauan sitten tunnistanut tarpeen kerätä järjestelmällistä tietoa toimintayksiköiden tuloksista, olosuhteista ja kehittämistarpeista. Molemmille aloille on rakennettu laajoja tiedonkeruun, arvioinnin ja vertailun järjestelmiä.

Ratkaisut ovat usein raskaita ja byrokraattisia, eikä niiden olemassaolo takaa toimivaa institutionaalista oppimista. Silti ne osoittavat, että yhteiskunta on pitänyt näiden instituutioiden omaa tiedollista toimintakykyä niin tärkeänä, että sen kehittämiseen on investoitu järjestelmällisesti.

Urheiluseurojen kohdalla vastaava investointi on jäänyt puutteelliseksi. Tämä on liikunta- ja urheilupoliittinen epäonnistuminen, sillä seuratoiminnan erityisluonne ei vähennä tiedon tarvetta vaan tekee siitä entistä tärkeämpää. Vapaaehtoisuuteen perustuvia yhteisöjä ei voida johtaa samalla tavoin kuin julkisia palveluorganisaatioita, mutta juuri siksi ne tarvitsevat välineitä oman toimintansa ymmärtämiseen, kriittiseen arviointiin ja uudistamiseen.

Tarvitsemme arviointiekologian, jossa yhteisöjen omat kokemukset, vertailukelpoinen tutkimustieto, itsearviointi ja yhteinen oppiminen muodostavat toisiaan täydentävän kokonaisuuden.

Kartta tarkoittaa luotettavaa tietoa siitä, millainen yhteisö on, miten se suhteutuu muihin ja miten sen toimintakyky muuttuu. Kompassi puolestaan tarkoittaa yhteisön kykyä käyttää tätä tietoa tavoitteidensa arvioimiseen, toimintansa suuntaamiseen ja uusien ratkaisujen löytämiseen.

Arviointiekologian tarkoituksena ei ole tehdä yhteisöistä entistä läpinäkyvämpiä hallinnon ohjauskohteita, vaan vahvistaa niiden kykyä oppia omasta toiminnastaan. Tiedon pitäisi palvella ensisijaisesti niitä yhteisöjä, joiden toiminnassa se syntyy.

Tässä on myös olennainen ero nykyiseen keskusteluun urheilun yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta.

Urheiluseurojen arvoa pyritään yhä useammin osoittamaan rahamääräisillä laskelmilla, joissa arvioidaan liikunnan terveyshyötyjä, taloudellisia vaikutuksia ja muita yhteiskunnallisia seurauksia. UEFA SROI-lähestymistapa on tästä tunnettu esimerkki.

Laskelmilla voi olla käyttöä, mutta ne eivät ratkaise yhteisöjen oman toiminnan arvioinnin ongelmaa. Yhteiskunnalle koituvien hyötyjen rahallinen arviointi ei vielä kerro, miten seura itse toimii, millaisia tavoitteita sen jäsenillä on tai miten yhteisön toimintakyky kehittyy.

Turun Palloseuran säätiölle vuonna 2022 laatimassani *TPS 100* -raportissa erotin toisistaan laskennallisen taloudellisen toimeliaisuuden, toiminnan tuottavuuden ja sen tavoittavuuden. Erottelun tarkoituksena oli tehdä näkyväksi, ettei toiminnan yhteydessä arvioitu rahamääräinen toimeliaisuus ole sama asia kuin toiminnan oma tuottavuus tai sen yhteisöllinen merkitys.

Jos liikuntapolitiikka oikeuttaa seuratoiminnan ensisijaisesti sillä, kuinka paljon se tuottaa terveyttä, säästöjä tai muuta yhteiskunnallista hyötyä, se samalla ohjaa seuroja perustelemaan olemassaolonsa muiden instituutioiden tavoitteilla.

Seura alkaa näyttäytyä julkisen terveydenhuollon, koulutusjärjestelmän tai työvoimapolitiikan kustannustehokkaana välineenä.

Mutta seuratoiminnan yhteiskunnallinen erityisluonne voi sijaita juuri siinä, mitä nämä muut instituutiot eivät kykene samalla tavalla tuottamaan: ihmisten omaehtoisessa järjestäytymisessä, sukupolvien välisissä suhteissa ja kyvyssä rakentaa yhteistä toimintaa epävarmoissa olosuhteissa.

Siksi kysymys ei ole vain siitä, millaisia mittareita urheiluseuroille pitäisi kehittää. Kysymys on siitä, kenen tarpeita varten tietoa kerätään, kuka saa sitä tulkita ja kenellä on valta muuttaa toimintaa sen perusteella.

Hyvinvointivaltion seuraava suuri uudistus

Pohjoismaiden korkea yhteiskunnallinen luottamus, laaja yhdistystoiminta ja vahvat julkiset instituutiot tarjoavat poikkeuksellisen kiinnostavan lähtökohdan tällaiselle uudistukselle. Olisi kuitenkin virhe päätellä, että nämä ominaisuudet turvaisivat yhteiskuntiemme tulevaisuuden automaattisesti.

Luottamus ei ole kansallinen luonnonvara, jota voidaan kuluttaa loputtomasti. Se tarvitsee jatkuvasti uusiutuvia sosiaalisia suhteita ja kokemuksia toimivasta yhteiselämästä.

Pohjoismaisen seuratoiminnan vahvuus on siinä, että se yhdistää vapaaehtoisuuden, paikallisen organisoitumisen ja pitkäkestoiset yhteisölliset suhteet. Lapsen harrastuksen ympärille voi muodostua verkosto, johon osallistuvat vanhemmat, valmentajat, vapaaehtoiset, entiset pelaajat ja paikalliset toimijat. Yhteisö voi säilyä, vaikka yksittäisen ihmisen rooli siinä muuttuu.

Tällainen yhteisö ei kuitenkaan synny pelkästään sillä, että harrastamisen kynnystä madalletaan. Matalan kynnyksen toiminnassa pyritään helpottamaan yksilön pääsyä olemassa olevaan toimintaan. Perhe 2.0 kysytään, millaiseksi yhteisön on kehityttävä, jotta sen jäsenet voivat rakentaa pitkäkestoista yhteenkuuluvuutta, vastavuoroisuutta ja keskinäistä vastuuta.

Ensimmäinen on osallistumisen kysymys. Jälkimmäinen on instituution kehittämisen kysymys.

Tämä ero on myös liikunta- ja urheilupolitiikan tulevaisuuden kannalta ratkaiseva.

Jos yhteisöosaamisen kehittämisestä tulee yhteiskuntapoliittinen tavoite, sen on näyttävä julkisen rahoituksen perusteissa, seurajohtajien ja valmentajien koulutuksessa sekä tutkimuksen ja käytännön yhteistyössä. Erityisesti se edellyttää seurojen ja lajiliittojen rahoituksen uudelleenarviointia: tuetaanko nykyisillä järjestelyillä yhteisöjen omaa toimintakykyä vai ennen kaikkea hallinnollisten rakenteiden jatkuvuutta ja ennalta määriteltyjen suoritteiden tuottamista?

Kyse ei ole siitä, että seuroille pitäisi antaa uusia yhteiskunnallisia velvollisuuksia. Pikemminkin olisi tunnistettava, mitä ne jo tekevät ja millaisia edellytyksiä niiden omaehtoinen kehittyminen tarvitsee.

Tämä voi näyttää hallinnollisesti vähäiseltä muutokselta. Liikuntapolitiikan tavoitteita tarkistetaan, rahoituksen perusteita arvioidaan uudelleen ja seurojen oppimista tukevia rakenteita kehitetään. Mutta seuroissa toimiville ihmisille muutos voisi olla huomattavasti suurempi. Se voisi tarkoittaa, että heidän yhteisöllinen työnsä tunnistetaan osaksi yhteiskunnan tulevaisuuden rakentamista eikä vain harrastustoiminnan järjestämiseksi tai julkisten menojen vähentämiseksi.

Juuri tässä piilee Perhe 2.0 mahdollisuus.

Sen rakentaminen ei edellytä, että ensin määrittelemme uuden yhteiskunnallisen instituution ja ryhdymme sitten sovittamaan ihmisten elämää siihen. Voimme aloittaa jo olemassa olevista yhteisöistä, niiden kokemuksista ja niiden osoittamasta toimintakyvystä.

Viime vuosien aikana kertynyt kokemuksemme osoittaa kuitenkin myös, ettei yhteisöjen kuunteleminen yksin riitä. Jos niiden kokemuksista syntyvä tieto ei johda muutoksiin niitä ympäröivissä instituutioissa, yhteisöjen osallistuminen jää helposti muodolliseksi.

Tarvitsemme siis yhteisöjen oppimisen lisäksi myös niiden yläpuolisten rakenteiden oppimista. Tämä edellyttää institutionaalista rohkeutta, sillä yhteisöistä syntyvä tieto voi haastaa vakiintuneita käsityksiä siitä, missä yhteiskunnallisesti merkityksellinen toiminta tapahtuu, kuka siitä vastaa ja millä perusteilla sitä pitäisi tukea.

Goldinin ja Katzin kuvaama koulutuksen laajeneminen oli yksi modernin hyvinvointiyhteiskunnan suurista institutionaalisista saavutuksista. Heymannin ja Beemin tarkastelema työssäkäyvä perhe puolestaan muistuttaa, ettei taloudellinen kehitys voi irrota niistä arkisista suhteista, joiden varassa demokraattinen yhteiskunta uusiutuu.

Tekoälyaika saattaa tehdä näiden suhteiden uudelleenarvioinnista välttämätöntä.

Emme tiedä, millaiseksi työn tulevaisuus muodostuu. Mutta voimme jo nyt kysyä, onko pohjoismainen hyvinvointivaltio valmis investoimaan yhteisöosaamiseen samalla kunnianhimolla, jolla se aikanaan investoi koulutukseen ja työssäkäyvän perheen edellytyksiin.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio rakennettiin pitkälti mahdollistamaan työssäkäyvän perheen arki. Sen seuraava suuri tehtävä voi olla vahvistaa niitä yhteisöjä, joissa ihmiset kykenevät elämään merkityksellistä elämää myös silloin, kun työn ja toimeentulon suhde muuttuu.

Jos tekoäly vapauttaa ihmisiä yhä useammista tehtävistä, meidän on huolehdittava siitä, ettei se samalla vapauta meitä toisistamme.

Pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuutta ei ratkaista yksin Piilaaksossa. Sitä rakennetaan myös urheiluseuroissa.